

og bære over med deres mangler», for også i optegnelserne fra alderdommen findes der karakteristikker som viser et usædvanlig skarpt blik for folks svage sider. Fra samtlige optegnelser kunde man plukke en net buket, og det er ikke alene de adelige godsejere, som forf. taler om s. 154, det går ud over. Mænd som Quaade, Fonnesbech, Worsaae, Nellemann og Goos får en hård medfart lige såvel som Rosenorn og Frits Moltke.

Der var nogle få mennesker, som Vedel holdt af og beundrede, eller kom til at beundre, og det sidste gav sig, som forf. har skildret, det smukkeste udslag i Vedels Monradbiografi (s. 289 ff.). Men man får – i det mindste af hans intime optegnelser – det indtryk, at han foragtede påfaldende mange af dem han i det offentlige liv kom i berøring med. Humorens milde overlegenhed i bedømmelsen af mennesker synes han ikke at have haft.

Der var i denne holdning vel noget af et sårbart sinds letvakte krænkelse og bitterhed, men utvivlsomt også en god portion farisæisme. Vedels selvironi, som forf. nævner (s. 41, 147, 298), gik vistnok ikke i dybden. Det er en af de interessanteste blandt forf.s iagttagelser, smukt udnyttet til at forklare den store lakune i Monradbiografien (s. 291 f.), at Vedel var så uvillig til at beskæftige sig med 1864 og vedgå sin del af ansvaret.

De forudgående indvendinger bør ikke svække læserens indtryk af at dr. Sjøqvists disputats er en værdifuld bog, desuden tiltalende ved sin smukke form, ved sin taktfulde behandling af hovedpersonen og sin ukunstlede fremlægning af stoffet. Den forskertrang, som har drevet forfatteren til i sparsomme fritimer at skrive værket om Peter Vedel, vil forhåbentlig sætte frugt i flere lige så værdifulde historiske arbejder.

Poul Bagge.

Eberhardt Schwalm: Volksbewaffnung 1848-1850 in Schleswig-Holstein (= Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd. 43. 1961. Karl Wachholtz Verlag Neumünster. 328 s.).

Schwalms ovennævnte arbejde med undertitlen »Vorstudien zu einer Psychologie und Soziologie der Schleswig-Holsteinischen Erhebung« er en udvidet fremstilling af en afhandling, for hvilken han i 1953 erhvervede doktorgraden. Den er det tredje arbejde med emne fra den slesvig-holstenske revolutionstid (om de to andre se H. T. 11. r. VI, s. 407 ff. og s. 682 f. f.), som i de sidste par

år er udkommet i den pågældende skriftrække. Det er ikke det mindst interessante af disse tre. Fra et dansk synspunkt er det således velgørende at se, hvor lidt forf. forekommer hildet i den — efter min mening — helt uvidenskabelige slesvig-holstenske terminologi fra oprørstiden, der endnu synes at spille så stor en rolle. Denne »uhildethed« skyldes måske både, at forf. ikke er født slesvig-holstener (han taler om sin Heimatdorf i Thüringer Wald), og at emnet »folkevæbning« naturligt knytter fremstillingen til de revolutionære bevægelser i almindelighed og særlig til de tyske. Kun ved det forbillede, revolutionen i Tyskland frembød, blev den slesvig-holstenske mulig, konstaterer dr. S., s. 240. Stødet til den tyske gav jo februarrevolutionen i Paris. Straks ved efterretningen om denne — altså længe før »Kasino-ministeriets« dannelse eller Orla Lehmanns afvisende svar til den slesvig-holstenske deputation — dannedes i Kiel spontant bevæbnede korps — af studenter og »Turner« (gymnaster), der afholdt hemmelige øvelser (Schwalm, s. 44f.): »Som overalt i Tyskland var vel kun det ene helt klart, at et eller andet måtte ske«.

Dr. S. kalder den slesvig-holstenske polemik mod den danske betegnelse oprør ufrugtbar, ligesom han konstaterer, at juridisk var »die Erhebung« selvfølgelig et oprør (s. 12 f. Han kan heller ikke slutte sig til den af professor Alexander Scharff i Kiel formulerede hypotese om den fra oldtiden i Holsten »nedarvede« opfattelse af en »modstandsret«. Han finder endvidere, at Knud Fabricius' omtale i 4. bd. af »Sonderjyllands Historie« af kampen mellem Danmark og slesvig-holstenerne som en »borgerkrig« ikke er dækkende. Rendsborgmødet den 18. marts med dets krav er for dr. S. revolutionens begyndelse: »Forløbet af den 18. marts er med rette blevet betegnet som den egentlige begyndelse af »Erhebung«. Ikke alene var stenderforsamlingen en revolutionær handling — men den befandt sig tillige under et massivt tryk af den samtidige folkeforsamling i teatret« (s. 78).

Kravet om folkevæbning — i modsætning til den stående hær — hørte på revolutionstiden sammen med fordringer som parlament, presse- og forsamlingsfrihed samt nævninge. Allerede 13. marts 1848 kræver en folkeforsamling i Altona folkevæbning, og to dage senere forlanger man i Kiel borgerbevæbning. Den 20. marts anbefaler den slesvig-holstenske regering på Gottorp (Scheel) i et cirkulære byøvrighederne at organisere sikkerhedskorps til opretholdelse af den offentlige ro, hvad i hvert fald må forstås som en delvis imødekommen af fremsatte krav. (Schwalm, s. 62). Dagen efter sin tiltrædelse udstedte den provisoriske regering en anordning, der indførte presse- og forsamlingsfrihed samt

»borgervæbning«. Da der tales om, at denne sidste skal indrettes »i by og på land«, mener dr. S. (s. 46f.), at den må være identisk med »folkevæbning«. Indretningen begrundes med »de landet truende farer« og det almindelige ønske, men samtidig angives dog som formål — ligesom i Scheels cirkulære — opretholdelse af ro og orden samt sikring af ejendom. Anordningen er altså en udstrakt hånd til de revolutionære, men samtidig en advarsel mod at udnytte tiden til store sociale omvæltninger. Schwalm's bog kommer i øvrigt flere steder ind på de farer, som navnlig indersternes dårlige forhold frembød.

Med — eller uden — henvisning til denne anordning indrettedes i martsdagene og begyndelsen af april folkevæbning rundt om i Holsten og Sydslesvig. Dr. S. har s. 233 og 276 kort, der illustrerer dette. Af det første ses, at folkevæbningen ingen tilslutning fandt i Bredsted amt eller i et par af Flensborg amts herreder. 27. marts meddeler således landfoged Carstens i Bredsted den provisoriske regering, at sognene Hjoldelund og Fjorde havde afvist endog at deltage i omkostningerne ved en folkevæbning (s. 223).

En ganske mærkelig forordning om folkevæbning udstedte den provisoriske regering den 8. april, dagen før slaget ved Bov (Schwalm, s. 216ff.). Med fjendens nærmelse, hedder det således i § 4, indtræder en nødværgetilstand, der »helliger alle ærefulde midler«. De mest ødelæggende midler er de fortrinligste, »thi de fører hurtigst til den retfærdige sags sejr«. I den følgende paragraf angives som formål at opsnappe fjendens ammunition, levnedsmidler, sendebud, efternølere, ødelægge hans hospitaler, udføre natlige overfald o.s.v. Er ikke andre våben at få, hedder det i en anden paragraf, skal man bruge udrettede leer, spyd, sabler, økser, høtyve og med bly forsynede stokke.

Anordningen har som forbillede den preussiske landstormsforordning af 21. april 1813. E. S. mener (s. 220f.), at det må være en af de preussiske officerer, der gik i den provisoriske regerings tjeneste, som er ophavsmand til den. Noget sikkert herom kan han desværre ikke oplyse. Nogle få ændringer fra den preussiske findes, bl.a. den ulogiske tilføjelse af »ærefulde« til de midler, som nødværgetilstanden helliger. Anordningen, der nærmest sigtede på Angel, var underskrevet af Beseler, Reventlow, Bremer og Olshausen, og E. S. tillader sig at mene, at de nok slet ikke har forstået, hvad de har skrevet under på! »Men tiden dengang har vel fundet behag i at lege historie, tildele sig roller, som man fornam som virkningsfulde. Folkevæbningsanordningen berusede de dannede i landet, men den var ikke videre alvorligt ment«.

Den katastrofe, slaget ved Bov var for slesvig-holstenerne,

bevirkede, at tilliden til folkevæbningen og friskarer rystedes (Schwalm, s. 118). Det lå sandelig også angelboerne såre fjernt at indlade sig på den guerillakrig, hvortil anordningen af 18. april havde opfordret dem. En levende skildring gives (s. 229) af, hvordan det gik med den ejderstedske folkevæbning, da en lille afdeling dansk militær den 20. april nærmede sig dens forposter syd for Husum. I nattens løb sneg den ene efter den anden sig af sted til hjemmet; opløsningen var fuldkommen.

Trods de ulykkelige erfaringer i 1848 genoplivedes i vinteren og foråret 1849, da krigen på ny stod for døren, planerne om folkevæbning og landeværn (Schwalm, s. 260 ff.). Men større resultater kom der ikke ud af dem.

Over en tredjedel af Schwalms bog handler om »frikorpse og de frivillige« (s. 93—203). E. S. hævder (s. 47), at disse er en særlig form for folkevæbning, »kun organisatorisk, ikke ideelt skilt fra denne«. Men kan denne karakteristik gælde de talrige friskarer, der strømmede til fra alle egne i Tyskland og Østrig? Da den slesvig-holstenske hær i 1851 opløstes, talte den endnu i sine rækker 5000 ikke slesvig-holstenere (Schwalm s. 191). — S. har som bilag til sit arbejde en række interessante navnelister over frikorpseenes medlemmer og disses hjemsteder. Han har desuden foretaget en sociologisk undersøgelse over, hvilke erhverv de frivillige tilhørte (s. 295, sml. teksten s. 136 ff.). De tre grupper: håndværkere, intellektuelle samt akademikere og studenter afgiver de største kontingenter. Hans redegørelse for flere af de fremtrædende tyske frivilliges »livsløb og overbevisninger« (s. 149 ff.) er meget læseværdig. Det drejer sig om folk som grev Kuno zu Rantzau (afskediget bajersk officer, men født slesvig-holstener, anfører for 2. frikorps), Hans v. Raumer (fra Sydtyskland, medlem af Frankfurt-parlamentet) og friherre Ludwig v. d. Tann (bajersk major). Det kan være rigtigt nok, at »deres liv og deres karakter er . . . typisk for tiden«, men deres optræden i hertugdømmerne er kun gæsteroller. Mange frivillige er rene landsknægttyper og lejesoldater. Navnlig den udførlige omtale af Raumer falder, forekommer det, uden for bogens emne.

Man får i det hele ved læsningen af Schwalms bog det indtryk, at han har villet have for meget med, villet udtale sig om lidt for mange emner. Bogens komposition lider noget herunder, men læseren er egentlig ikke ked af at have fået også det »uvedkommende« med.

Fremstillingen bygger på en gennemgang af et stort utrykt materiale, særlig fra landsarkivet på Gottorp og fra Primkenauarkivet i landsbiblioteket i Kiel. Endvidere er en omfattende

litteratur gennemgået. Af dansk litteratur anføres et par enkelte afhandlinger samt Knud Fabricius' afsnit i »Sonderjyllands Historie«. Da Schwalms bog først er udkommet omkring årsskiftet 1961—62, havde han kunnet anvende 1. del af min »Sonderjylland under Treårskrigen« (udk. 1. sept. 1959), hvad der havde sparet ham for nogle misforståelser. Hvor han citerer Johannes Jensens bog om »Nordfriesland« (se H. T. 11. r. VI, s. 682 ff.), er det åbenbart ikke det trykte værk, men den maskinskrevne disputats, som der henvises til.

Af unojagtigheder indeholder værket en del. S. 75 angives som oberst for Slesvig borgervæbning herredsfoged »Sarau«; han hed Sarauw. Det ikke særlig gode register har ikke blot det unojagtige navn, men gør ham desuden til chef for Rendsborg borgervæbning. S. 107 anføres som chef for 1. frikorps »herredsfoged« v. Krogh; han var ikke herredsfoged, men amtsforvalter i Haderslev vesteramt. Når det s. 224 hedder, at Løgumkloster og Ribe havde danske borgervæbninger, er det ukorrekt for Løgumklosters vedkommende; her var både tysk- og dansksindede indtrådt i borgervæbningen. Sammesteds hedder det med en kurios gløse, at de nordslesvigske bønder stod »verständnislos« over for den tyske nationalbevægelse. S. 261 anføres, at hen mod foråret 1849 blev de »engelske« delingsplaner og den preussiske cirkulærnote af 23. februar bekendt. Der må dog formentlig tænkes på Palmerstons plan om »Slesvigs selvstændighed«. Ukorrekt er det at sige, at »sproggrænsen« på det s. 277 gengivne kort er gengivet efter Allen. Den blå linje, der her angives som sydgrænse for dansk folkesprog 1858, er nord- og vestgrænsen for det område, der af Allen betegnes som »blandet dansk og plattysk folkesprog«. I listen s. 303 ff. over de fra Rendsborg arsenal til folkevæbningen udleverede våben forekommer flere stednavne, som ikke kan identificeres. Oplysningen om, at der 28/3 skal være udleveret 10 geværer til »Bauernvogtei Norbye (Amt Hadersleben)«, må i hvert fald være urigtig. Måske er der tale om Nordby, Krop s., Hütten amt.

Dr. S. har forsynet sin bog med en halv snes gode billeder. Noget ironisk virker titlen på billedet s. 114: »Heldenkampf des Kieler Studentenkörps bei Bau«. Morsomme er billederne s. 209 af de så barokt udklædte friskarefolk. Der findes endvidere portrætter af frikorpsførerne Kuno zu Rantzau og v. der Tann og af generalerne Bonin, Willisen og prinsen af Nør. Når dr. S. s. 158 udtaler, at i dag ved ingen, hvilken betydelig rolle prinsen og broderen spillede i hvert fald i foråret 1848, kan dette ikke gælde dansk historieskrivning. Hos os glemmer vi hverken dem eller deres rolle.

Holger Hjeltholt.